

Sándor Ildikó

Egy vallásos kisközösség és vezetője a kárpátaljai Nagydobronyban (1937-től az 1970-es évekig)

Doktori dolgozat az ELTE BTK Folklór Tanszék
„Összehasonlító és magyar folklorisztikai doktori program”-ban

Az ecclesiola (*laikus paraszti vallásos kisközösség*) az 1930-as évek végén jött létre, tevékenysége, illetve annak kisugárzása az 1970-es évekig tartott. Egy helybeli parasztasszony, Szanyi Mikó Borbála (1897–1950) volt a kegyes csoport megalapítója, aki égi látomásai nyomán kezdett prófétálni, gyülekezetet szervezni. Látomásait – égi utasítások alapján – le is írta, így keletkezett az „Örökkévaló evangélium”, amelyet a gyülekezet egykori tagjai ma is őriznek kézzel írott füzeteikben (úgynevezett igésfüzetek) és a Biblia folytatásának, szent szövegnek tartják.

Az ilyen típusú jelenségek: a vallásos paraszti közösség, az extatikus látomások s azok írott szövege, a vallási vezető személyisége hosszabb ideje a folklorisztikai, ezen belül vallási néprajzi kutatások homlokterében állnak. Feltárásuk azonban a rokondományok megközelítéseinek bevonását is igényli. Egyéniség és közösség viszonyának bemutatásakor a pszichológiai és szociológiai, a szövegahagyomány feldolgozásakor az összehasonlító történeti-filológiai és teológiai, a kegyességi hagyományok elemzésekor az egyháztörténeti, kegyességtörténeti kutatások módszereit, eredményeit is fel kell használnunk.

NAGYDOBRONY VALLÁSI ÉLETE

Nagydobrony a XVII. század legelején lett protestáns: az írások már 1618-ban református anyaszentegyházként emlegetik (MÓRICZ 1993, 20). A templom fakarzatára írt vers szerint templomát 1637-ben építették. Ma Nagydobronyban áll a környék egyik legimpozánsabb református temploma, amelynek főlszentelésére 1912. augusztus 25-én került sor és megjelenésével is bizonyítja a templomépítő helybeli gyülekezet nagyságát és erejét. Az 1941-es népszámlálás adatai alapján az Ung vármegye Ungi járásához tartozó Nagydobronynak 4007 lakosa volt. A nagydobronyaiak 99,3 %-a, 3 977 fő magyar volt, más nemzetiségei ruszin/rutén 6, cigány 14, zsidó 10 főt számlált. Magyar anyanyelvűnek 3 979 (99,3 %), ruténnek 1, hébernek 26-an vallották magukat, egyéb kategóriába 1 fő került. A falu vallás szerinti megoszlása a korabeli adatok szerint a következőképpen alakult: római katolikus 70, görög katolikus 41, református 3 595 (89,7 %), evangélikus 2¹, görögkeleti 6, baptista 18², izraelita 275 fő volt.

¹ Nem izraelita vallású zsidó.

² Az adat csak a bemerítkezett, felnőtt egyháztagok számát mutatja.

A nagydobronyaiak vallásos életének megfigyelésekor két vonás tűnik szembe már az első pillanatban:

1. Nagydobrony rendkívül intenzív vallási életével mindig is kiemelkedett környezetből (MÓRICZ 1993, 255). A nagydobronyaiak identitásának rendkívül hangsúlyos eleme a vallásossághoz való, megkülönböztetett viszonyuk, sajátos vallásos életük. Ez nem csupán a dobronyai önképének fontos eleme, hanem így ismeri őket a környező falvak lakossága is.

2. Számos régies vonást őriz a falu egészének hitélete, melyek a hivatalos egyházi gyakorlatban és a laikus kegyességben egyaránt megjelennek:

– A laikus kegyességgyakorlat körébe tartoznak Nagydobronyban a házi istentiszteletek, valamint a kéziratot kegyes irodalom napjainkig megfigyelhető használata (KÜLLÖS, 1991, SÁNDOR 1998).

– A falu vallásos énekhagyománya többek figyelmét fölkelte már, mivel a dallamok egy része, az éneklés módja és a hozzá kapcsolódó intézményrendszer egyaránt jellegzetes, másutt nem megfigyelhető, régies elemeket tartalmaz. A nagydobronyi istentisztelet jellemzője a diktálás után való éneklés (MOLNÁR Cs. 1994, 45–47). A liturgikus alkalmakkor a legutóbbi időkhöz képest nélkül énekeltek a nagydobronyi gyülekezet tagjai, jóllehet van orgona a templomban. Ennek köszönhetően a református liturgikus zenei hagyománynak, elsősorban a genfi zsoltároknak helyi dallamváltozata és éneklési módja alakult ki. Az 1950-es évek elejéig, míg a szovjet hatóságok nem tiltották a vallásos összejöveteleket, vasárnaponként a délelőtti és délutáni istentisztelet között házaknál gyűltek össze és úgynevezett *éneklőket* tartottak. Az itt énekelte kegyes énekek szövege és dallama apáról fiúra hagyományozódott (MÓRICZ 1993, 64). Zsoltárokat és „hallelujás” énekeket énekeltek (KOVÁTS 1944), de a református egyházban kevésbé ismert dallam- és szöveg-hagyomány is fennmaradhatott így (STEFÁN 1947).

– Az istentiszteleten az asszonyok testtartása a férfiakétól eltérő a liturgia azon részénél, amelyeket állva kell hallgatni. A nők félig térdepelve, a padon könyökölve, összekulcsolt kezükre hajtják a fejüket, hátukat összegörmyesztik. A férfiak egyenesen állnak. A korai magánáhitatban (XVII–XVIII. sz.) előfordult a reformátusoktól egyébként idegen, térdepelve való imádkozás (BENEDEK 1971; RÉVÉSZ 1924, 81).

A falu lakói természetesen más és más szinteken gyakorolják vallásukat, és ez megfelel annak, ahogyan Kósa László a XX. századi protestáns vallásos embert különféle típusokba sorolja (KÓSA 1993, 45–46):

– A többség megelégszik a vasárnapi istentiszteletre járással, sőt, elutasít minden, a hivatalos egyházon kívül eső vallásos magatartásformát.

– A következő réteghez sorolhatók azok, akik valamilyen laikus vallásgyakorlatban is részt vesznek. A gyűjtések idején, 1992–96 között a falu majd minden nagyobb utcájában, általában vasárnaponként, 10–11 helyen tartottak bibliaórát, azaz egyfajta házi istentiszteletet. A környékből összegyűlő tíz–húsz főnyi csoportokban többnyire asszonyokat találunk, férfiakat csak jóval kisebb számban. Főleg a korosabbak (50 évesnél idősebbek) vesznek részt ezeken az áhítatokon. A fiatalabbak megjelenése alkalmyszerű, közülük leginkább azokat találjuk meg a házi bibliaórákon, akik lelki segítségére szorulnak, például haláleset vagy betegség miatt. Az összejövetelek helye és ideje kötött. A legtöbbet vasárnap este tartják, de van példa a hétköznapi bibliaórára is.

– Végül a legaktívabbak a laikus vallási kisközösségek szervezői, vezetői, akik közül sokan korábban a két környékbeli próféta, Borku Mariska és Szanyi Mikó Borbála valamelyikének követői voltak, s az egyéni ájtatosság gyakorlásában is előtte járnak a többi falubelinek.

A Nagydobronyban széles körben ismert és művelt laikus, népi kegyességgyakorlat is szerepet játszott abban, hogy a XIX–XX. század fordulójától jellemző szekularizáció, a vallási közönyösség nem érintette olyan erővel ezt a falut, mint más vidékeket, amelyek lakói nagy számban fordultak el a hitélettől. Ezen felül a kárpátaljai magyarok szorongatott egzisztenciális és politikai helyzetüknél fogva jobban igényelték a vallás nyújtotta támaszt, mint a hatalomváltásoknak, üldöztetésnek, fenyegetettségnek és kiszolgáltatottságnak kevésbé kitett területek lakói.

EGYÉNISÉG ÉS KÖZÖSSÉG

SZANYI MIKÓ BORBÁLA, A GYÜLEKEZET LÉTREHOZÓJA

1897-ben született Nagydobronyban, a Kárpátalján, itt is élt haláláig, 1950-ig. A Szanyi Mikó hadat³ az egész falu rangos, megbecsült családként tartja számon. A négygyermekes családban Borbála volt a legidősebb testvér.

Házasságkötése alapvetően megváltoztatta életét, a tekintélyes családból való leány vagyontalan, a helybeliek szemében félig-meddig idegennek tekintett emberhez ment feleségül. Férje, Varga Pál, szegény és analfabéta volt. Apja, Varga János a falubeliek emlékezete szerint a Dél-Alföldről települt a Kárpátaljára. Varga Pál a falun kívül, az Erdőn (másként a Rekeszben) élt, ahol csak a legszegényebb nagydobronyaiak laktak. Az asszony is ide költözött ki férjhezmenetele után. A rangján alul házasodó asszony társadalmi presztízsveszteségét minden bizonnyal tovább növelte a faluból való kiköltözése.

Halászatból, gyümölcsstermesztésből, lekvárfőzésből, gyümölcsaszalásból tartották fenn magukat, 3–4 holdon gazdálkodtak. Borbála piacozott, hetente többször is bement a portékáját árulni Nagydobronyba, a környező vásárookra. A barna, apró termetű, szelíd természetű, szentitív, élénk eszű asszony igen szorgalmas teremtés volt. Négy vagy öt gyermekük született, közülük három, Pál, Margit és Erzsébet érte meg a felnőttkort. Olvasni jól, írni talán kissé nehezkesebben tudott. (Saját kezétől származó írást nem láttam.) Ha volt valaki a közelében, szívesebben kérte meg azt a betűvetésre, maga (leányai elmondása szerint) mindössze két-három osztályt végzett el.

Szanyi Mikó Borbála élete 41 esztendőig koráig semmiben sem különbözött a falujában élő többi parasztasszonyétól, ám ekkor látomásokat kapott, amelyek hatására híveket gyűjtött maga köré, hogy az égből kapott tanítást továbbadhassa. „Aki él általa, az abba nem csalatkozik, amit az Úr adott neki. Mert éjjel látásokba az angyal mindig hozta neki az Úr üzenetét.” (*Vinda Borbála*) A prófétálást 1938-tól 1950-ben bekövetkezett haláláig folytatta.

A prófétai szerepvállalást nem az asszony pszichés terheltsége, nem is valamiféle deviancia váltotta ki, mint ahogy az egyik finnországi prófétai mozgalom vezetője, Marie Akerblom (BJÖRKSTRAND 1974) vagy a hasznosi Csépe Klára esetében (JADI–

³ A nagydobronyaiak ezt a kifejezést az egymással vérrokonságban álló kiscsaládokra használják.

TÜSKÉS 1986, 542–546). Ilyesmi Szanyi Mikó Borbálának sem magán-, sem hitéletében nem mutatható ki. Személye kapcsán még azok sem utaltak erkölcsstelenségre, összeférhetlenségre, akik elutasították. Laikus vallási vezetői mivoltának meghatározó eleme hallatlan empatikus készsége volt. E tulajdonsága tette lehetővé, hogy a hozzáfordulóknak személyre szabottan nyújtson hathatós segítséget. A körülötte kialakult vallásos közösség megformálásában és összetartásában is ez játszott döntő szerepet. Nem kizárt az sem, hogy Szanyi Mikó Borbála a közösségben kialakított új szerepével azt próbálta ellensúlyozni, hogy házasságával korábbi társadalmi státusához képest szülőfalujában peremhelyzetbe került.

Szanyi Mikó Borbála prófétai működése háromféle tevékenységben nyilvánult meg:

Hívei szemében elsősorban *gyülekezetszervező és -vezető*, a kiválasztott személy, aki közvetlen kapcsolatban áll az égi hatalommal, feladata a tanítások átadása a kiválasztottak csoportjának, az erdösi ecclesiolának.

Mind a gyülekezet tagjai, mind az azon kívül esők számára olyan tanácsadó, *lelki gondozó specialista*, akihez magántermészetű problémákkal lehetett segítségért fordulni. A tanácsadói, lelkigondozói tevékenység, amit gyakorlatilag csak nők vettek igénybe, holott a gyülekezetbe családostól jártak, szigorúan a magánszféra része volt, négy szemközt zajló beszélgetések formájában és teljes titoktartással végezte Borbála asszony. Személyre szóló lelki gondozást is végzett: aki szükségét érezte, fölkereste és elpanaszolta magántermészetű gondját. Szanyi Mikó Borbála tanácsokkal sietett a hozzá fordulók segítségére.

A prófétaasszony tudásának részét képezte az ima erejével való *gyógyítás*. „Nem testi orvos” – mondták róla. Több gyülekezeti tagot is meggyógyított a beteg fölött elmondott imádságok segítségével. A gyógyítást mindig a beteggel elzárkózva végezte, legfeljebb egy-egy hozzá nagyon közel álló híve lehetett jelen. A többiek a ház előtt gyűltek össze, és ők is imádkoztak társuk felgyógyulásáért.

Szanyi Mikó Borbála az öt követők szemében egyfajta mediátor volt (a halottlátókéhoz hasonló funkciót is betöltött: eltűnt emberről, a fogságban lévő férfiakra tudakozódtak nála, látomásaival a körülöttük zajló eseményeket magyarázták, innen merítették útmutatást). Az égi és a földi világ közti *közvetítői szerep* az az alapvető eszme, amely a próféta köré gyűjtötte az embereket. Hívei számára ő volt az isteni üzenetek közvetlen, hiteles, kiválasztott tolmácsolója.

Ő maga a túlvilággal való kapcsolattartásban passzív szerepet töltött be; nem tudta előidézni a látomásokat, csak befogadóként élte át őket. Ahogy a hívei mondják: „Ige ez mind, úgy jött az úrtól.” (*Hidi Borbála*) E világ felé pusztán szócsöve volt az égi üzeneteknek, nem pedig alakítója; hallotta, látta és átadta az égi üzenetet a gyülekezetnek.

A látomások az asszony számára igen komoly fizikai megpróbáltatást jelentettek. Ilyenkor megbetegedett, prófétai elhivatása „testi-lelki gyötrellemmel járt, gyöngye és erőtlenné lett a test”. Ha látták a hívek, hogy épp ágyban fekszik, mindjárt tudták, hogy előzőleg látomása volt.

Figyelemre méltó, hogy híveit mindvégig együtt tudta tartani, sőt, a gyülekezet több mint egy évtizeddel túl is élte őt. A gyülekezet sikeres működésének előfeltétele volt az asszony személyisége, amely alkalmassá tette őt a prófétálásra, valamint az a szorongatásokkal teli léthelyzet, amelyben a helybeliek az 1940-es, 1950-es években éltek.

A „REKESZI” („ERDŐSI”) GYÜLEKEZET MŰKÖDÉSE, TEVÉKENYSÉGE

Szanyi Mikó Borbála prófétálásának és a gyülekezet fennállásának korszaka a sorozatos hatalomváltások időszaka a Kárpátalján. Egy amúgy is peremhelyzetű, elmara-
dott terület – Balogh Edgárt idézve, „szegényszáj” (BALOGH 1988) – sorsát a kisebbségi létbe kerülés is nehezítette.

Kardos László bakonycsernyei elemzésében találkozhatunk a nagydobronyihoz hasonló esettel: a szociálisan fenyegetett, kisebbségi létben élő bakonyi faluban a két világháború között több kiségyház is hatékonyan térített (KARDOS 1969). Egy-egy összetartó kisközösség létrehozása, illetve az irracionális elemek felé való fordulás alkalmas eszköznek bizonyult az egzisztenciális, lelki, politikai feszültségek kompenzálására a Kárpátalján is.

Szanyi Mikó Borbála követőinek száma az elmondások szerint 30–50 fő között mozgott, időszakonként még ennél is kevesebb volt. Tipikus, más leírásokból is ismert gyülekezet, egyháztörténeti megnevezéssel paraszt-ecclesiola ez, amely az egyháztól nem szakad el, tagjai lelkiismeretes templomjárók, sőt továbbra is a gyülekezet magjához tartoznak. A hivatalos egyházi szolgálatok azonban nem elégítik ki spirituális igényeiket, ezt a másféle lelkiiséget, kegyességet az ecclesiolában gyakorolják (MOLNÁR A. 1985, 30; DANI 1991, 336).

Hívei számára a prófétaasszony házi, laikus istentiszteleteket tartott, ahol a templomi liturgiát követve énekeltek, imádkoztak, felolvasták és magyarázták a Bibliát, és azt a kéziratos bibliaparafrázist, az úgynevezett igésfüzetet, amely Szanyi Mikó Borbála égi látomásait, tanításait tartalmazza.

„Férfi, nő vegyesen vótunk, de mindig csak a Szentírásból olvasott fel a prófétaasszony. No akkor az vót a kezdetkor, nem is tudom, hány évig, az ígét mondta, amit az Úr adott neki.” (Molnár Irén)

A GYÜLEKEZET ÉLETÉNEK KORSZAKAI

A Szanyi Mikó Borbála körül kialakult gyülekezet élete három jól elkülöníthető időszakból áll. Ezek a periódusok azonban nem a külvilág eseményeire, változásaira reflektáló időszakosak. A hatalomváltások, a politikai struktúrák egymásutánja kevésbé befolyásolta a gyülekezet életét, mint az ecclesiola vezetésében bekövetkező személyi változások.

Első periódus: 1939–1950

A közösség a prófétai tevékenység kezdete (1938) után egy évvel, 1939-ben szerveződött meg. Innentől egészen Szanyi Mikó Borbála haláláig tart az első korszak. Mind hitéletét, mind a hétköznapi összetartozást tekintve ez a leggazdagabb, legtermékenyebb szakasz a gyülekezet életében.

A kis ecclesiola a prófétaasszonyból mint központi, szervező személyiségből, a hozzá legközelebb álló három úgynevezett *tanítvány*ből és a gyülekezetből állt. A *tanítványok* a gyülekezeti tagok idősebb generációjához tartoztak, mind férfiak voltak.

Ez a Bibliában is megjelenő modell (Jézus és az apostolok) másutt is ismeretes: Engi Tüdő Vince köré ugyancsak tanítványok gyűltek (SAVAI–GRYNAEUS 1994, 33–34), akik

a vallási vezetőt segítették feladata ellátásában, folytatták az általa fenntartott hagyományt. Hasonló a Kiss Ferenc által bemutatott bihari baptista gyülekezet is (Kiss 1942), vagy a mormon egyház alapítása és első követőinek strukturálódása (John Smith, az első három biztonyságtévő, Cowdery, Whitmer és Harris, majd később a nyolc újabb biztonyságtévő; lásd *Mormon könyve* bevezetése).

Hetente több alkalommal tartottak házi ájtatosságot, egymás támaszai voltak az élet minden területén. Az összetartozásnak ezt a különösen erős formáját tovább erősítette a falu elítélő, de legalábbis gúnyos vélekedése tevékenységükről és a hivatalos irányból (egyház, csendőrség, milícia stb.) érkező, folyamatosan meg-megújuló támadások, valamint a történelmi helyzetből fakadó, a falu egészét érintő fenyegetettség (1944 novemberében a férfiak elhurcolása az ún. háromnapos munkára⁴, valamint az 1946-os kollektivizálás és a szovjet hatalomátvételt követően elkezdődött, hosszú évtizedekig tartó vallásüldözés). Néha, egy-egy rövid időre kénytelenek voltak szüneteltetni a gyülekezet tevékenységét, sőt végül összejöveteleik számát heti egy alkalomra csökkentették, az egyházközséggel való feszültség miatt pedig kis időre elmaradtak a templomból.

Második periódus: 1950-től az 1960-as évek végéig

Az asszony halála után ugyan még jó 10 éven át működött a gyülekezet, de kevésbé sikeresen, mint életében. „Pali bácsinak nem jött fentről, csak ami addig volt, azzal volt a táplálkozás.” (*Lőrinc János*) Varga Pál, Borbála férje tehát csak fenntartója volt a hívő közösségnek, nem szellemi vezetője. Látomásokat, égi tanításokat nem kapott.

A paraszt-ecclesiálakra általában is jellemző, hogy valamelyik rátermett, értelmes, tehetséges gyülekezeti tag veszi át az egykori vezető szerepét (Kiss 1942, 381). Azért ez a szempont érvényesül a választásnál, mert a kegyességgyakorlat központi eleme ezekben a gyülekezetekben a bibliamagyarázat. A gyógyító-mediátori funkciót is betöltő specialisták esetében azonban előfordul, hogy a családon belüliek folytatják a tevékenységet, mint az Ős nevű faluban tevékenykedett javasember, Medgyesi rokonsága (VAJKAI 1938).

Azonban a dobronyi gyülekezet létszáma kicsi volt, a tagok közül többen rokoni kapcsolatban voltak egymással, a közösség élén álló személy, Szanyi Mikó Borbála pedig nem közönséges gyülekezetvezetőként működött, hanem kiválasztottként, aki extázisban üzeneteket kapott az égből. Mindezek nyomán, jóllehet személyében alkalmatlan volt, Varga Pál mégis megörökölte felesége helyét, szerepét. A néhai prófétaasszony veje, Kis Marci Géza ugyanígy továbbvivője, sőt, bizonyos tekintetben továbbalakítója is Szanyi Mikó Borbála prófétai tevékenységének azáltal, hogy a kéziratos bibliaparafrazis szerkezetét átalakította. Az eredeti kéziratból utólag kigyűjtötte az énekeket és imákat, amelyeket külön füzetbe másolt a zsoltáros és az imakönyvek mintájára.

A hívek elsősorban Varga Pál írástudatlanságának tudják be, hogy nem vezetett olyan sikerrel a gyülekezetet, mint felesége. Az elbeszélésekből azonban az is kiderül, hogy nehéz természete (visszahúzó, konok magatartása) sem tette alkalmassá felesége egykori feladatkörének betöltésére. Sosem élt bent a faluban, Nagydobrony-

⁴ 1944 novemberében a bevonuló szovjet csapatok nyomában érkező belügyes különítmények háromnapos munkára hivatkozva légerekbe deportálták Kárpátalja 18 és 50 év közötti magyar és német férflakosságát, a jelenleg ismert adatok szerint mintegy 23 ezer embert.

ban, hanem mindig annak határában, a Latorca partján. A falubeliek ezzel magyarázták magának való habitusát, sőt, egyesek szerint még irástudatlanságát is ez a földrajzi értelemben vett marginalitás okozta.

Harmadik periódus: az 1960-as évek végétől napjainkig

Varga Pál halála után egyszer-kétszer összegyűltek még idősebb Lőrinc Jánoséknál (ő a prófétaasszony három legközelebbi hívének egyike, úgynevezett tanítványa volt) házi áhítatra, közben pedig lassanként mind visszatértek a templomi gyülekezethez, ismét kizárólag ottani templomjárók lettek. A rekeszi vallásos közösség azóta tulajdonképpen nem működik, de a közös munkavégzés, az egymás iránti szolidaritás és az összetartozás egyéb jelei a gyűjtés időpontjában is kitapinthatók voltak az egykori gyülekezet tagjai között. A templomba is együtt mentek az egy helyen lakók, és az istentisztelet után a templom előtt összegyűltek beszélgetni. A régi rekeszi hívek a virrasztóban vagy vasárnapi bibliaórán saját énekeiket, imáikat is elmondják. Különállásuk tehát bizonyos jegyekben napjainkig megőrződött.

CSOPORTSZERVEZŐ ERŐK

Az „erdősi gyülekezetet” nemcsak az azonos lelkiség hozta létre, hanem a csoport-szerveződés más ismérvei is megfigyelhetők esetükben:

- Sok esetben *rokon kapcsolat* fűzte a prófétához a gyülekezeti tagokat.
- A köztisztelőben álló, *rangos családok*, a *vagyonosabbak* közül kerültek ki, és a mai napig a falu egészéhez képest a viszonylagos jólét jellemzi őket, bár ez utóbbi tényező nagy valószínűséggel részben a gyülekezethez való tartozásuknak köszönhető.
- A nagydobronyi *baptista gyülekezet hatása* (családi előzmény vagy gyerekkori hatás) több gyülekezeti tagnál is kimutatható. A baptista hitgyakorlat fő jellemzői és az erdősi gyülekezet kegyessége között sok hasonlóság figyelhető meg. A szűk körben működő gyülekezet elitizmusa és zártsága, a gyülekezet erkölcsi szabályozó szerepe, általában a magasrendű erkölcsiség, valamint az élet egészét átható vallásosság hangsúlyozása általános, a puritanizmusban gyökerező vonások, amelyek sok helyütt voltak a paraszt-ecclesiolák sajátjai. Nagydobronyban azonban – a vizsgálat időpontjában – kizárólag a baptisták és az erdősiek hitéletét jellemezték, és szélesebb körben nem terjedtek el.

A kezdeti időszakban (az 1939-es indulástól 1945–1946-ig) hetente többször is összegyűltek, mindig más és más gyülekezeti tag házában. Vasárnaponként, mint a dobronyaiak közül oly sokan, ők is tartottak a maguk számára külön éneklőt. A későbbiekben, a falubeliek gúnyolódása és az egyházi és hivatali zaklatás miatt mind összejöveteleik helyszíne, mind pedig gyakorisága változott. Ekkortól a házi istentiszteleteknek kötött ideje volt. Mivel a péntek a korábbi időszakban is a „kitüntetett napjuk volt” (így mondják a gyülekezeti tagok és a falubeliek egyaránt), ez lett a házi istentiszteletek állandó időpontja. Állandó helyszínné pedig a prófétaasszony lakhelye, az erdősi ház vált. Szeretetvendégséget is rendeztek, általában Szanyi Mikó Borbála kezdeményezésére. A szeretetvendégségek jellege különbözött a házi istentiszteletekétől.

Egyfajta világias szórakozás volt a gyülekezet tagjai számára, amelyre kalácsot sütöttek és bort vittek, de azért imádkoztak és énekeltek is. Az adatközlők elmondása szerint „bárhonnan hazaszaladnak”, hogy a házi istentiszteleten részt vehessenek. Egyesek böjtöltek is péntekenként, s ezt megtartották mind a mai napig. „Pénteken, mindig pénteken vót, hogy legjobban. Köznapokba is, no más napokba is lejártak, de pénteken nagy összejövetelek vótak. Kinn az Erdőn. Ez a péntek pedig, hogy megmondjam, nekem nem mondta senki, de nekem olyan hitem vót, hogy az úr Jézust akkor feszítették meg, nagypénteken. És ennek az emlékére van megtartva. Mondom, nekem nem mondta aztat senki. Nekem ilyen hitem van. Például most is megvan az, hogy megösmertessem magukkal, hogy zsirosat pénteken nem eszek. Sőt, még vót teljes böjt. Hogy semmit. De az Úr szólott, ennek a Boris néninek, mert gyenge szervezetű vót, hogy mivel gyenge a szervezete, őrizkedjen a disznózsírtól.” (*Lőrinc János*)

A pénteki böjt megtartása, mely eltér a hivatalos egyházi református felfogástól, a laikus református kegyességgyakorlatban másutt is megtalálható (KÓSA 1993, 43).

Az erdősiek intim, elitista, elzárkózó közösséget alakítottak ki, amelybe nehéz volt bekerülni. Senkit nem hívtak maguk közé, csak aki magától ment, aki belső késztetést érzett, az kerülhetett közéjük. Mivel a csoport szerveződésében a vallásosságon túli szempontok (rokonkapcsolat, vagyoni helyzet) is szerepet játszottak, bizonyára sokan eleve kirekesztettnek érezték magukat, és nem is jutott eszükbe próbálkozni.

Az erdösi gyülekezetnek a vasárnapi éneklő volt a falu nyilvánossága felé forduló egyetlen gesztusa. Ilyenkor valamelyik gyülekezeti tagnál, bent a faluban gyűltek össze és nyitott ablaknál énekeltek, imádkoztak. Az éneklőbe olyanok is eljártak, akik nem tartoztak a gyülekezethez. Ezt a szokást a falu többsége gyakorolta, időpontjában és tartamában, valamint jellegében is megegyezett az általános vallásos gyakorlattal, ezért volt elfogadható a gyülekezeten kívül állók számára is.

A házi istentiszteletekre általában családostól jártak, a gyerekeket is elvitték. Egy-egy esetben, ahol férj és feleség „felemás igában élt”, azaz hitbéli, erkölcsi vagy életvitelüket illető kérdésekben nem egyeztet egymással, ott csak az egyik fél járt el a gyülekezetbe, ez azonban a többiek rosszallását váltotta ki.

Együttléteiknek, a közösségnek rendkívül erős emocionális töltete volt. Házi áhítataikon gyakori a sírás. A gyülekezet által nyújtott érzelmi élmény megmutatkozik az egykori tagok viselkedésében, amikor évtizedek múltán a néprajzkutató számára fölidézik összejöveteleik emlékét. Kívétel nélkül mind megindultan, könnyek között mondják el az imákat, olvasnak föl az ígésfüzetből és emlékeznek vissza a gyülekezeti életre. E tekintetben a rekeszi közösség eltér az eddigi leírásokból ismert protestáns paraszt-ecclesiólaktól, mert azokban a Szentírás olvasása és az értelmezés játszott fontos szerepet (SZIGETI 1986, 449), megfelel viszont egyfelől egy középkorias mentalitásnak, másfelől a pietizmus és a barokk katolicizmus lelkeségének (JÁNOSI 1935; BÁLINT 1979, 87–88).

Tevékenységüket számos puritán eredetű kegyességi elem jellemzi. Ilyen a kéziratos bibliaparafrázis használata és a házi istentisztelet gyakorlása, de van néhány kevésbé szembetűnő, szintén a puritanizmusban gyökerező szokásuk is, amelyek hatása túlmutat a kegyességgyakorlaton, egész életvitelükre kiterjed.

A híveknek például kerülniük kellett a mulatozást. Ezért a rekesziek nem jártak el lakodalomba, még a rokonaikén sem vettek részt, a gyülekezethez tartozó fiataloknak tilos volt a vasárnapi táncmultságba menni (DANI 1991, 334–335).

A gyülekezetet szervező és vezető szent ember személye körül rendszeres, strukturált vallásos közösség (paraszt-ecclesiola) alakult ki. Ez a szociálpszichológia

meghatározása szerinti elsődleges (primer) közösség, amelyet szemtől szembe való kapcsolatteremtés, rendszeres érintkezés, együttműködés, közös cél és közös kommunikáció (ehhez saját szimbólumok, közös nyelv) jellemez, viselkedésüket a közösség által létrehozott normák és értékek szabályozzák (CSEPELI 1997). Ez azzal is együtt járt, hogy a falu általánosan elfogadott normáitól eltérő értékrendszert, életstratégiát alakítottak ki.

A GYÜLEKEZET HELYE ÉS MEGÍTÉLÉSE A FALUKÖZÖSSÉGBEN

Milyen többletet nyújtott Szanyi Mikó Borbála gyülekezete követői számára, miben módosult azok élete, akik elfogadták őt prófétának?

A gyülekezet szervező elve a prófétaasszony életében a vallási közösség eszméje volt, de emellett rendkívüli volt a hétköznapi életre jellemző szolidaritásuk is. Nemcsak lelki közösségben élt az erdösi gyülekezet, hanem ezen túlmenően a gyakorlati élet sok, nagyon fontos elemére is kiterjedt összetartásuk.

A II. világháborúban például egy bunkert építettek, az idősek és a kisgyerekek itt töltötték az egész napot, a felnőttek pedig éjszakára jöttek ide. A faluból kizárólag a gyülekezet tagjai nem léptek be a kolhozba – ami a szovjet korszakban merész ellenállásnak minősült – ehhez az összetartó közösség adott erőt a számukra. „Kolhozba nem írtunk mindvégig. Itt van az a nagy díófa, addig levágták a kertet, mégis megvótunk mindig. Nyolc évig. Nem vót semmi hiányosságunk. Vót úgy, mint másnak, vagy még jobban. Hát a próbát azt ki kell állni.” (*Hidi Borbála*)

Sikereikre környezetük mindvégig irigykedve tekintett.

A Nagydobronyban létrejött szeretet- és imaközösséghez, valamint annak vezetőjéhez a tolerancia teljes hiányával viszonyultak a lelkészek, nyílt vagy burkolt formában, de mindig elutasították tevékenységüket, tanításait, amelyeket egyébként nem igazán ismertek. Tiltakozásuk a szektásodás lehetőségének szólt.

Nagydobronyban nem távolodtak el a hívek az intézményes vallásgyakorlattól, mint ahogyan ez más vidékeken történt. Ehelyett a hivatalos egyházi gyakorlattal párhuzamosan laikus kiscsoportokban élték a nekik jobban megfelelő hitéletet. Az egyház bírálata több helyütt is megfogalmazódott mindkét kárpátaljai próféta, Szanyi Mikó Borbála és Borku Mariska „igéiben”.

A falu rosszallása, a hivatalos szervek és az egyház irányából jövő zaklatásokra, bírálatokra aktívan válaszoltak, mintegy igazolva létezésük, működésük helyénvalóságát: még a próféta életében, az ún. *követjárások* alkalmával más felekezeteket kerestek meg, illetve elmentek Ungvárra egy református konferenciára is, hogy ott bizonyítsák tegyenek tanaik igaz voltáról.

„Jelentést kellett neki tenni, hogy fogadják el és higgyék el, mert ez isten üzenete.” (*Vinda Borbála*)

„Akkor menni kellett nekik Ungvárra. (S. I.: Hívták őket?) Dehogy hívták! Az Úr küldte. És elmentek, hogy fogadja vagy nem fogadja. És a sztrabicsói elfogadta, az ungvári nem fogadta el.” (*Molnár Irén*)

„Mi, a többség nem hittünk ebbe, mint református keresztények... ezért nem tartozunk ahhoz a komániához. Nekünk ugyi nem volt szobor, nincsen imádó különlegességünk... huncut szentek vagytok, ne gondoljátok, hogy tiértetek a Jóisten elpusztítja a falut és csak a 20 igazak fogtok uralkodni az összesen.” (*Bátyi Zsuzsanna*)

A KÉZIRATOS HAGYOMÁNY

Az erdősi gyülekezet egyik legérdekesebb sajátossága annak a kéziratnak a használata, amit igésfüzetnek neveztek.

Az igésfüzetet birtokosai közvetlenül égi eredetű, szent szövegnek tartják. A szöveg műfajai: a tanítások (égi szózatok, magyarázat, példázat, oktatás), az igék (rövid, gyakran szimbolikus értelmű, helyenként szürrealisztikus szövegek), látomások, imák és énekek. Az írott szöveg formai előképe a Biblia. Az egyik kéziratot a Szentírás eredeti tördeléséhez hasonlóan két hasábos, a bibliai *locus*okra valameny nyi kézirat több helyütt is hivatkozik.

Az általam megismert írott szövegváltozatok meglehetősen egységesnek mondhatók, az eltérések elsősorban másolási hibák, kisebb kihagyások. Két redakciója lehetett a szövegnek ebben a közösségben. A korábbi csak az igésfüzetet tartalmazza, a későbbiben (minden bizonnyal a gyülekezet egyik tagjának munkája) az imádságokat és az énekeket utólag kigyűjtve, külön is megtaláljuk (a nyomtatott református énekeskönyv mintájára).

Az igésfüzet szövegét a csoport egykori tagjai fejből tudják, az beépül mindennapi beszédtevékenységükbe is.

A szöveg – bár szerzőjét és eredetét nem sikerült földerítenem – bizonyíthatóan írott előzményre megy vissza, szerzője egy vagy több olyan literátus ember, aki a Bibliát jól ismerte, többé-kevésbé járatos volt a teológiában. Az írásmű tartalmi jegyei és a kéziratok bizonyos formai jegyei ezt jól bizonyítják.

Tematikus csomópontja az utolsó ítélet, túlvilági látomások, lélekutazások formájában elbeszélve. Képi világa, szóhasználata, a bibliai igehelyekkel való tényleges kapcsolata alapján a szöveg legfőbb forrása a Biblia (a Károli-féle magyar fordítás), ezen belül is külön hangsúllyal szerepel a Jelenések Könyve és az ószövetségi próféták (leginkább Jeremiás, Ezékiel, Ézsaiás).

A kéziratban található 16 látomást összehasonlítottam a gyülekezet tagjaitól hallott szóbeli túlvilágjárás-elbeszélésekkel. Az írott, félnépi bibliaparafrázis és a szájhagyományozó hiedelemtörténetek között műfaji, formai különbségek részint eredetüknél és megjelenési módjuknál fogva találhatók. Általánosabb érvényű megfogalmazások a parafrázis esetében, személyesebb jelleg, egyénítés, konkretizálás a narratív formáknál.

A kétféle szöveg együttes tudása, használata alapján elmondható, hogy a kegyes társaság tagjainak a túlvilágra vonatkozó tudása, képzetei rendkívül finoman tagoltak, eredetüket, forrásukat tekintve sokirányúak, műfajilag összetettek. Ezek a képzetek és tudások azonban nem keverednek össze, hanem egymástól pontosan elválasztva élnek, egymás mellett, akár egyazon személy gondolatvilágában.

ÖSSZEGZÉS

A nagydobronyi paraszt-ecclesiola hitéletében közvetlenül is megfigyelhető, hogy a népi vallásgyakorlat és a hivatalos egyház által képviselt program (a népi és a magas kultúra elemei) hol megerősítik, hol kioltják egymást, kölcsönhatásuk a hagyományképződés és az újítás összetett folyamatának megnyilvánulása.

A parasztpróféta és a köré szerveződő ecclesiola modellje a következőképpen írható le:

1. A próféta égi látomásokat kap transzállapotban. Látomásait leírja, valamint ezek útmutatása nyomán gyülekezetet szervez, ahol a tanítást továbbadhatja.

2. A prófécia követőkre talál. Olyan közösség jön létre, amelynek kohéziós ereje az az eszme, hogy a gyülekezet élén a túlvilággal közvetlen összeköttetésben lévő próféta áll, a gyülekezet pedig az ő közvetítésével jut az isteni igazság birtokába.

3. Az a tudat, hogy minden cselekedetük égi irányítással történik, a mindennapi tevékenységek szintjén is garantálja számukra a tévedhetetlenséget és a magasabb rendű igazságot.

4. Az összetartozás tudata a vallási életen túlra is kiterjed, sőt, egy idő után mind nagyobb szerepet tölt be a világi közösségként való működés. A falu egészétől eltérő életvitelt, gazdálkodási stratégiát alakítanak ki, amely sikeresnek bizonyul. Ez a siker a közösséget fenntartó eszme és a rendkívül erős szolidaritás révén válik elérhetővé.

A közösség felbomlásához elsősorban a megfelelő tulajdonságokkal rendelkező prófétai személyiség hiánya vezet.

Ezzel párhuzamosan a történelmi krízishelyzet enyhül. A világi szférára kialakított életstratégia egy idő után jól működik a gyülekezet nélkül is (sikeresen gazdálkodnak), és a történelmi helyzet változásával egyre inkább működtethető egyénileg is, nem kell hozzá a zárt közösség.

A gyülekezet hitéletében különböző időszakokból származó kegyességtörténeti hatások figyelhetők meg:

- Klasszikus reformációs törekvések: a laikus gyülekezetvezetői, prófétai tevékenység elismerése a hívők egyetemes papságának gondolatán alapul, vagyis azon, hogy a gyülekezet tagjai minden papi közvetítés nélkül, hitben közvetlenül járulhatnak Isten elé. Az igésfüzet, a kéziratos bibliaparafrázis megítélése összekapcsolható a *norma normans* eszméjével, vagyis azzal, hogy a Szentírás nem vetendő alá semmilyen más törvénynek.
- Puritán kegyességgyakorlat: ennek hatása a legerőteljesebb a gyülekezet tevékenységében. Az ecclesiola létrehozása, a háznál tartott áhítatok (házi istentiszteletek), imádságaik nyelvezete, stílusa, a gyülekezet erkölcsisége a puritán kegyességi hagyományokra vezethető vissza. Ezek megőrzői a magyar nyelvterületen a XX. század első felében elsősorban a paraszt-ecclesiolák és az új-protestáns egyházak követői voltak. Hitéletüket zárt közösségekben gyakorolták, a vallásosság hatása egész életükre kiterjedt, hitéletük egyik legfőbb sajátossága az érzelmek dominanciája. Mindezek jellemzik a nagydobronyi kis gyülekezetet is. A XIX–XX. század fordulóján kibontakozott belmisszió célja a liberális, racionális teológiai áramlat következtében tért hódított szekularizációs folyamat megállítása, visszafordítása volt. Ez a nagyhatású mozgalom gyakran nyúlt vissza puritán kegyességi elemekhez.
- 1944 őszétől a kárpátaljai magyarság kisebbségi sorba kényszerült, hamarosan minden vallásos tevékenység (a vasárnapi istentiszteleteket kivéve) szintén tiltott, üldözött volt. Ez a puritán vallásgyakorlat hagyományos elemeinek továbbéléséhez vezetett.

A paraszti mentalitásban bekövetkezett változások vallási, kegyességi vonatkozásairól, emellett az alkotó egyéniség és a hagyományt fenntartó közösség egymáshoz való viszonyáról szolgálhat új adalékokkal a nagydobronyi paraszt-ecclesiola elemzése.

IRODALOM

- BALINT Sándor 1979. Középkori liturgikus hagyomány a népkultúrában. In Hofer Tamás –Kisbán Eszter – Kaposvári Gyula (szerk.): *Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században*. Budapest–Szolnok: Magyar Néprajzi Társaság – Damjanich János Múzeum. 87–92.
- BALOGH Edgár 1988. *Tíz nap Szegényországban*. Budapest: Magvető.
- BENEDEK Sándor 1971. *A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja*. Őrisziget.
- BJÖRKSTRAND, Gustav 1974. Formative Factors of the Maria Åkerblom Movement. In Biezais, Harald (ed.): *New Religions*. Stockholm: Almqvist and Wiksell. 134–140.
- CSEPELI György 1997. *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris. 395–410.
- DANI László 1991. A század eleji ébredés hatása a családi kegyesség gyakorlatára Vaján. In Dankó Imre et al. (szerk.): *Vallási néprajz* 5. 329–338. Budapest: ELTE.
- JÁDI Ferenc – Tüskés Gábor 1986. A népi vallásosság pszichopatológiája. Egy hasznosi parasztasszony látomásai. In Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...”*. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Budapest: Magvető. 516–556.
- JÁNOSI Gyula 1935. *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*. Panonhalma.
- KARDOS László 1969. *Egyház és vallásos élet egy mai magyar faluban*. Budapest: Kossuth.
- KARDOS László – SZIGETI Jenő 1988. *Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok*. Budapest: Magvető.
- KISS Ferenc 1942. *Magyar parasztpróféták*. Budapest.
- KÓSA László 1993. *Egyház, társadalom, hagyomány*. Debrecen: Ethnica.
- KÜLLÖS Imola 1991. Borku Mariska, egy parasztpróféta tevékenysége és hatása a Kárpátalján. In Dankó Imre et al. (szerk.): *Vallási néprajz* 5. 339–362. Budapest: ELTE.
- KÜLLÖS Imola 1998. Egy XX. századi parasztpróféta látomásai, és hatásuk a Kárpátalján. In Pócs Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Budapest–Pécs: Balassi–JPTE. 131–146.
- MADAR Ilona 1987. A reformátusok hétköznapi vallásosságáról. In Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.): *Arator* 231–237. Budapest: MTA.
- MOLNÁR Ambrus 1985. „Szent Asszonyok” és „Szent Emberek társasága” a Hajdúságban a XIX. században. In Dankó Imre – Küllös Ilona (szerk.): *Vallási néprajz* 2. 129–159. Budapest: ELTE.
- MOLNÁR Csilla 1994. Énekdiiktálás a kárpátaljai Nagydobronyban. In Dankó Imre et al. (szerk.): *Vallási néprajz* 6. 41–53. Budapest, ELTE.
- MÓRICZ Kálmán 1993. Nagydobrony. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.
- RÉVÉSZ Imre 1924. Régi magyar imádkozók és imádságok. *Protestáns Szemle*. 73–81, 137–149.
- SÁNDOR Ildikó 1998. A próféta és hívei Nagydobronyban. In Pócs Éva (szerk.): *Extázis, álom látomás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. Budapest–Pécs: Balassi–JPTE. 147–155.
- SÁVAI János – GRYNÆUS Tamás 1994. Tüdő Vince betegek. Egy szeged-alsótanyai gyógyító ember feljegyzései. *Devotio Hungarorum*, 1. Néprajzi Tanszék, Szeged.
- STEFÁN Miklós 1947. *A nagydobronyi egyházvidék gyülekezeti élete és szokásai*. Kézirat. Eszeny. (Megtalálható a Sárospataki Református Kollégium levéltárában és a Doktori Kollégium archívumában, Mátraházán.)
- SZIGETI Jenő 1986. A békési paraszt-ecclesiológus válsága és a baptista gyülekezet megalakulása, 1890–1891. In Tüskés Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...”*. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Budapest: Magvető. 444–480.
- VAJKAI Aurél 1938. Az ősi javasember. *Ethnographia*, XLIX. 346–373.

Források

- Kováts Lajos (szerk.): *Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye*. Budapest.
- Mormon könyve*. Kiadja Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, é. n., h. n.
- Borku Mariska tisztaégtelki parasztpróféta Lettszövetségének részlete Szabó Zoltán hagyatékában. EA 12690, Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára.

Adatközlők

- Lőrinc János, sz. 1931, Nagydobrony
- Nyomó Jánosné Molnár Irén, sz. 1920, Nagydobrony
- Szanyi F. Gyuláné Bányai Zsuzsanna, sz. 1927, Nagydobrony
- Szanyi Mikó Andrásné Hidi Borbála, sz. 1929, Nagydobrony
- Varga Pálné Vinda Borbála, sz. 1925, Nagydobrony